

Maria Elizabeth II van den Bergh: Macht en veerkracht in een patriarchale Republiek

Naam: Meike van Herel

Studentnummer: S3290182

E-mailadres: m.a.j.c.van.herel@umail.leidenuniv.nl

Gender and Political Culture in Medieval and Early Modern Europe

Master History Europe 1000-1800

10 ECTS

Naam docent: Dr. Jasper van der Steen en Marlisa den Hartog

Inleverdatum: 13-12-2024

Aantal woorden: 6762

Inhoud

Inleiding.....	3
Maria Elizabeth: een markiezin gevangen tussen twee werelden	9
De katholieke markiezin in conflict: Maria Elizabeth en de Zeeuwse Staten	13
Winterkoningin: het conflict rond Louise Hollandine en Maria Elizabeth	17
Conclusie: De erfenis van Maria Elizabeth II van den Bergh.....	23
Secundaire literatuur	25
Primaire literatuur	27

Inleiding

Na de Tachtigjarige Oorlog bevonden katholieke edelen zich in een kwetsbare positie binnen de door protestanten gedomineerde Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Een van hen was Maria Elizabeth II van den Bergh, een katholieke markiezin die, ondanks haar religieuze achtergrond en haar positie als vrouw, erin slaagde niet alleen haar macht te behouden, maar deze zelfs te versterken in een door mannen gedomineerde protestantse samenleving. Haar opmerkelijke verhaal roept vragen op over de strategieën en netwerken die zij inzette om haar positie te beschermen en uit te breiden. Dit onderzoek richt zich op hoe Maria Elizabeth haar rol als katholieke edelvrouw invulde en haar invloed wist te consolideren, terwijl zij zich aanpaste aan de politieke, religieuze en gendernormen van haar tijd.

Het leven van Maria Elizabeth II van den Bergh levert een belangrijke bijdrage aan diverse onderzoeksvelden binnen de geschiedwetenschap, waaronder genderstudies, religieuze minderheden en vroegmoderne politieke macht. Haar unieke positie als katholieke vrouw in een protestantse samenleving biedt een waardevol perspectief op de complexe interacties tussen gender, religie en politiek in de zeventiende eeuw. Als katholiek en als vrouw bevond zij zich in een dubbele minderheidspositie. Dit onderzoek benadrukt daarom het belang van een geïntegreerde benadering die beide aspecten in samenhang behandelt.

Judith Pollmann stelt in *Catholic Identity and the Revolt of the Netherlands, 1520–1635* dat katholieke elites vaak een balans moesten vinden tussen religieuze identiteit en maatschappelijke participatie.¹ Zij zochten steun bij katholieke netwerken, maar waren ook bereid compromissen te sluiten.² Deze dynamiek is duidelijk zichtbaar in het verhaal van Maria Elizabeth. Haar leven sluit nauw aan bij Pollmanns standpunten op dit gebied, en dit onderzoek bouwt hierop voort. Maria Elizabeth's verhaal laat zien hoe vrouwen, ondanks hun formele uitsluiting van bestuursfuncties, via informele kanalen zoals netwerken, patronage en diplomatie hun invloed konden behouden en versterken. Merry Wiesner-Hanks heeft aangetoond dat vrouwen vaak buiten formele machtsstructuren om strategisch opereerden.³ Maria Elizabeth is een treffend voorbeeld van hoe gender niet alleen

¹ Judith Pollmann *Catholic Identity and the Revolt of the Netherlands 1520-1635* (Oxford 2011).

² *ibidem*

³ Merry E. Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe* (4e druk; Cambridge 2019).

een beperking was, maar ook een middel kon zijn om politieke doelen te bereiken.

Maria Elizabeth's politieke conflicten en haar relatie met de Staten-Generaal bieden inzicht in de wisselwerking tussen regionale en nationale macht in de Republiek. Bergen op Zoom, een stad van strategisch belang, vormde het toneel van haar politieke strijd. Haar interacties met zowel lokale elites als nationale machthebbers tonen aan hoe adellijke vrouwen een actieve rol speelden in het vormgeven van het politieke landschap. Ondanks haar cruciale rol is Maria Elizabeth relatief onbekend gebleven in de geschiedschrijving. Dit onderzoek vult deze lacune door haar politieke strategieën en conflicten te documenteren en te analyseren.

Haar verhaal laat zien hoe biografisch onderzoek kan bijdragen aan een dieper begrip van de sociale en politieke dynamiek in de vroegmoderne periode. Dit onderzoek naar Maria Elizabeth biedt een vernieuwend perspectief op debatten over gender en macht in de vroegmoderne geschiedenis. Het toont aan dat vrouwen en minderheden geen passieve toeschouwers waren, maar juist actieve actoren in politieke en religieuze processen. Zelfs onder grote sociale en politieke beperkingen vonden individuen zoals Maria Elizabeth manieren om hun macht te behouden en uit te breiden.

Maria Elizabeth II van den Bergh's belichaamt de veerkracht en het strategisch inzicht van vrouwen in een door mannen gedomineerde samenleving. Haar leven biedt niet alleen een fascinerend venster op de politiek en religie van de Republiek, maar dient ook als een krachtig voorbeeld van hoe individuen systemen van uitsluiting konden navigeren en overwinnen. Dit onderzoek draagt daarmee niet alleen bij aan de kennis over de vroegmoderne tijd, maar voedt ook hedendaagse discussies over macht en identiteit.

Over Maria Elizabeth is weinig specifieke literatuur geschreven. Het meeste uitgebreide en diepgaande werk over haar leven is *Geloof kan Bergen verzetten* van Charles de Mooij, dat als leidraad dient voor dit onderzoek.⁴ Dit boek biedt essentiële context over de gebeurtenissen in haar leven en wordt vaak als referentie gebruikt in andere werken waarin Maria Elizabeth kort wordt genoemd. Zo verwijst ook Carolina Lenarduzzi in *Katholiek in de Republiek* regelmatig terug naar De Mooij's werk.⁵ Het

⁴ Charles de Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten, Reformatie en katholieke herleving te Bergen op Zoom 1577-1795* (Hilversum 1998).

⁵ Carolina Lenarduzzi, *Katholiek in de Republiek: De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570-1750* (Nijmegen 2019).

werk van Charles de Mooij maakt voornamelijk gebruik van primair bronnenmateriaal en archiefonderzoek.

Hoe wist Maria Elizabeth II van den Bergh, als katholieke edelvrouw in een door mannen gedomineerde protestantse samenleving, haar macht in de Nederlanden na de Tachtigjarige Oorlog te behouden en zelfs te versterken? Deze vraag biedt de mogelijkheid om te onderzoeken hoe Maria Elizabeth haar positie als vrouw strategisch inzette of aanpaste om zich staande te houden in een politieke en religieuze context die werd gedomineerd door mannelijke leiders en protestantse normen. Ondanks haar unieke rol is er weinig over Maria Elizabeth geschreven, en al helemaal niet over dit specifieke aspect van haar leven.

Haar macht werd tijdens drie cruciale momenten bedreigd. Dit onderzoek is daarom opgedeeld in drie delen, elk gericht op een van deze momenten en de strategieën die zij toepaste om haar positie te behouden.

Het eerste deel richt zich op het jaar 1653, toen Maria Elizabeth genoodzaakt was een beroep te doen op de Staten-Generaal. Bergen op Zoom verkeerde in een staat van onrust, en zij had de hulp van de Staten-Generaal nodig om de situatie te stabiliseren. Deze analyse zal zich richten op de vraag hoe en waarom zij deze hulp inriep en waarom de Staten-Generaal bereid waren een katholieke markiezin te ondersteunen. Wat maakte haar zaak overtuigend genoeg om deze steun te verkrijgen, ondanks haar religieuze minderheidspositie.

Het tweede deel onderzoekt de gebeurtenissen van 1655, toen de Staten van Zeeland Maria Elizabeth's loyaliteit aan de Republiek in twijfel trokken vanwege haar katholieke achtergrond. Zij vreesden dat haar trouw eerder bij andere katholieke machten, zoals Frankrijk, zou liggen. Maria Elizabeth moest overtuigend aantonen dat haar loyaliteit aan de Republiek sterker was dan haar religieuze achtergrond. Dit deel zal zich baseren op documenten waarin zij haar zaak verdedigde, evenals op de rol van haar raadsheer in het weerleggen van de beschuldigingen van de Staten van Zeeland.

Het laatste deel richt zich op het grootste gevaar voor Maria Elizabeth's heerschappij, dat zich afspeelde tussen 1657 en 1659. In deze periode raakte zij verwickeld in een conflict met Elizabeth Stuart, de Winterkoningin. Dit conflict ontstond toen Maria Elizabeth haar dochter steunde in haar bekering tot het katholicisme. Elizabeth Stuart beschouwde deze betrokkenheid als een bedreiging en bracht de kwestie voor de Staten-Generaal, wat resulteerde in een beperking van

Maria Elizabeth's macht. De Staten-Generaal stelde een onderzoek in naar haar loyaliteit en haar katholieke activiteiten.

In dit deel wordt de brief geanalyseerd die Maria Elizabeth in reactie op het onderzoek aan de Staten-Generaal schreef. Hoe presenteerde zij zichzelf hierin en welke tactieken gebruikte zij om haar positie te herstellen en de gunst van de Staten-Generaal terug te winnen? Daarnaast wordt de resolutie van de Staten-Generaal als reactie op het onderzoek onder de loep genomen.

Het primaire onderzoek baseert zich op de correspondentie tussen Maria Elizabeth en de Staten-Generaal, evenals de resoluties van de Staten-Generaal, die zijn terug te vinden in het Nationaal Archief in Den Haag. Voor aanvullende context en het invullen van lacunes in de informatie wordt gebruik gemaakt van het werk van geschiedschrijver Van Aitzema.⁶

Dit onderzoek benadert Maria Elizabeth vanuit drie perspectieven:

- **Gender en macht**

Dit perspectief onderzoekt hoe Maria Elizabeth, als vrouwelijke leider, zich manoeuvreerde binnen de door mannen gedomineerde machtsstructuren van de zeventiende eeuw. Wat was de positie van een adellijke vrouw in deze tijd, en hoe wist zij de gender gerelateerde beperkingen te overwinnen? Dit deel analyseert de strategieën die zij mogelijk gebruikte om haar gezag te behouden en te versterken.

- **Sociale netwerken**

Hier wordt onderzocht hoe Maria Elizabeth relaties opbouwde en benutte om haar invloed te behouden. Dit geldt zowel voor haar contacten met de protestantse Staten-Generaal als voor haar banden binnen de katholieke gemeenschap. Dit perspectief benadrukt de cruciale rol van informele netwerken in het consolideren van haar macht.

- **Religieuze minderheid**

Gezien haar katholieke geloof in een overwegend protestantse samenleving, biedt dit perspectief inzicht in de strategieën die Maria Elizabeth gebruikte om haar religieuze identiteit te verzoenen met haar politieke ambities. Het onderzoekt hoe zij, ondanks de restrictieve omgeving, haar invloed als

⁶ Lieuwe van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, Beginnende met het jaer 1633, ende eyndigende met het jaer 1644, Derde deel* (Den Haag 1669)

katholiek leider wist te behouden. Dit kader is essentieel, aangezien de uitdagingen waarmee zij werd geconfronteerd vaak direct verband hielden met haar religieuze achtergrond.

Maria Elizabeth II van den Bergh droeg verschillende titels, waaronder markiezin van Bergen op Zoom, prinses van Hohenzollern, en gravin Van Bergh. Deze titels weerspiegelden niet alleen haar adellijke afkomst, maar ook de omvang van haar invloed binnen de vroegmoderne aristocratie. In dit onderzoek wordt echter consequent naar haar verwezen als *Maria Elizabeth* of *de markiezin*, om verwarring te voorkomen. Hoewel zij haar brieven doorgaans ondertekende met enkel *Elizabeth*, is ervoor gekozen haar volledige naam te gebruiken om een duidelijk onderscheid te maken met haar tijdgenoot Elizabeth Stuart, beter bekend als de Winterkoningin. Deze benadering biedt de lezer helderheid over de twee historische figuren.

De positie van vrouwen in de zeventiende-eeuwse Republiek

Om Maria Elizabeth's rol en invloed te begrijpen, is het essentieel haar positie te vergelijken met die van vrouwen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In het feodale stelsel, dat tot 1795 in de Nederlanden van kracht was, konden adellijke vrouwen een zekere mate van macht uitoefenen. Vrouwen uit regentenfamilies of directe familieleden van regenten hadden toegang tot invloedrijke posities. Feodale wetgeving in de Nederlanden stond hen toe land, adellijke titels en bijbehorende functies te erven, wat hun betrokkenheid in het bestuur vergemakkelijkte.

Met de oprichting van de Republiek en de formalisering van politieke macht veranderde dit echter ingrijpend. Vrouwen werden steeds meer uitgesloten van formele machtsposities. In de Republiek, die een uitgesproken mannenwereld was, hadden vrouwen – ook die van adel – geen formele macht in de Staten-Generaal.⁷ De patriarchale structuren van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden beperkten hun politieke invloed aanzienlijk meer dan in monarchieën, waar adellijke vrouwen soms directe macht konden uitoefenen.

⁷ R. M. Dekkeren en M. Carlson, 'Getting to the source: Women in the medieval and early modern Netherlands', *Journal of women's history* 10 (1998) 165-188, aldaar 165-167.

Desondanks waren de Nederlanden relatief vrouwvriendelijk in vergelijking met andere West-Europese landen, Vrouwen hadden hier meer toegang tot traditioneel 'mannelijke' domeinen, en het opleidingsniveau van meisjes , vooral in Brabant, was opvallend hoog. Dit betekende niet dat vrouwen volledig vrij waren van patriarchale beperkingen, maar wel dat zij in de Nederlanden meer kansen hadden dan elders in Europa.⁸

⁸ Sarah Moran en Amanda Pipkin ed., *Women and Gender in the Early Modern Low Countries 1500-1750* (Leiden 2019) 2-3.

Maria Elizabeth: een markiezin gevangen tussen twee werelden

Na de Tachtigjarige oorlog bevond Maria Elizabeth zich in een bijzonder lastige positie. Door de regelingen van de Vrede van Münster kreeg zij het Markiezaat Bergen op Zoom in haar bezit.⁹ Haar vader, graaf Hendrik van den Bergh, had zich aangesloten bij de Staatse zijde, waardoor zij niet langer welkom was in de Zuidelijke Nederlanden, waar zij haar jeugd had doorgebracht.¹⁰ Tegelijkertijd was zij als overtuigd katholiek ook niet gewenst in de protestante Noordelijke Nederlanden. Maria Elizabeth was daarmee letterlijk én figuurlijk gevangen tussen twee werelden.

Het is dan ook weinig verrassend dat haar aankomst in Bergen op Zoom niet bepaald warm werd ontvangen. Eind juni 1648 arriveerde zij in de stad om haar rechtmatige aanspraak op de titel van markiezin te doen gelden. Dit verliep echter met de nodige weerstand. De lokale bevolking, overwegend niet katholiek, weigerde haar te erkennen als hun markiezin. Pas nadat de Raad van Brabant haar claim officieel had bevestigd, legden de burgers zich neer bij haar positie.

Op 10 november 1649 werd haar alsnog een officiële en blijde binnenkomst gegund, op nadrukkelijk verzoek van Maria Elizabeth zelf. Deze ceremonie, was bedoeld om haar status als rechtmatige markiezin te onderstrepen en eventuele twijfels over haar legitimiteit weg te nemen.¹¹ Toch kreeg zij niet direct alle bijbehorende rechten. Zo duurde het tot 1651 voordat zij volledig zeggenschap over politie en justitie in het markiezaat verwierf, opnieuw na bevestiging door de Raad van Brabant.¹²

Ondanks haar officiële erkenning bleef Maria Elizabeth een omstreden figuur. In 1653 brak het eerste serieuze verzet tegen haar heerschappij uit. Haar katholieke geloof, in combinatie met de verslechterde economische situatie tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Zeeoorlog, voedde nostalgische gevoelens naar het verleden en de Oranjes onder de bevolking. De situatie werd verder verergerd door de dood van Stadhouder Willem II van Oranje, wat leidde tot onrust in verschillende delen van de Republiek, waaronder Bergen op Zoom.

⁹ Huygens instituut, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/ElisabethvandenBergh> (geraadpleegd 5 december 2024).

¹⁰ A. P. van Schilfgaarde, *Het huis Bergh* (Maastricht 1950) 236-238.

¹¹ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 401-402.

¹² *ibidem*

De spanningen bereikten een hoogtepunt in juli 1653, toen een van de magistraatsleden voorstelde om de wapenschilden van de Oranjefamilie op het stadhuis te vervangen door die van de markiezin. Dit gebaar, bedoeld om de machtswisseling formeel te markeren, ontketende een golf van volkswoede. Voor veel Oranjegezinden symboliseerde het de vervanging van de geliefde Oranjes door een katholieke edelvrouw, een onverteerbare gedachte.¹³ Ironisch genoeg was Maria Elizabeth, zelf verwant aan Willem van Oranje, via haar grootmoeder aan vaderszijde, Maria van Nassau, de zus van Willem van Oranje.

Deze verwantschap bleek echter onvoldoende om de gemoederen te bedaren. In de ogen van de Oranjegezinde inwoners van Bergen op Zoom waren de Oranjes onmisbaar en onvervangbaar. Het vervangen van de wapenschilden op het stadhuis werd gezien als een directe aanval op hun erfgoed en identiteit, met Maria Elizabeth als het gezicht van deze symbolische breuk.

Over deze gebeurtenissen en de gevolgen lezen we het volgende terug in de historische bronnen.

De Prinsesse van Hohenzollem, Marquise van Bergen, quam omtrent den twintigsten July in den Hage, klagende over de proceduyren van de Canaille die alle Oranje Linten op den Hoet voogen en dwongen en aan hare Luyken om oock een sulck Lint te koopen en te dragen. De Canaille hadde oock schaendelijk langs de Straaten van haer geschreocken en geroepen. Seder heeft de selve een ander querel aengehanghen, epischende de volle servitien; en de Staet had de helft afgeschafft, en betaelde niet meer als de helft aen de Magistraten. Men seide oock datter noch twee Compagniën Cavalerie soudén binnen komen; en daer mede hoopte men 't te boven te komen.¹⁴

Rond 20 juli 1653 reisde Maria Elizabeth, markiezin van Bergen op Zoom, persoonlijk naar Den Haag. Ze klaagde bij de Staten-Generaal over het wangedrag van de bevolking in haar stad. Het gepeupel had oranje linten op hoeden verplicht geteld en zelfs een van haar lakeien gedwongen er een te kopen en te dragen. Daarnaast werd ze tijdens haar rondritten uitgescholden, nageroepen en zelfs bekogeld met straatvuil. De beledigingen op straat onderstreepten de diepe vijandigheid tegenover haar gezag.

¹³ Ibidem, 418.

¹⁴ van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, Derde deel* (Den Haag 1669) 830.

Maria Elizabeth diende niet alleen deze klachten in, maar verzocht de Staten-Generaal om volledige ondersteuning. Haar aanpak had effect: de Staten-Generaal gaven opdracht aan de drossaard om de belangrijkste oproerkraaiers op te sporen en te berechten. Bovendien stuurden zij twee compagnieën troepen naar Bergen op Zoom om de situatie te stabiliseren.¹⁵

De keuze van de Staten-Generaal om Maria Elizabeth van den Bergh in 1653 te steunen, kwam voort uit een combinatie strategische, politieke en persoonlijke factoren, versterkt door haar uitzonderlijke aanpak en de genderdynamiek van de tijd. Hoewel haar katholieke geloof een beladen punt was in het overwegend protestantse Nederland, woog haar hoge sociale status als markiezin van Bergen op Zoom zwaarder. Maria Elizabeth was een invloedrijke aristocrate met sterke connecties, en haar positie was cruciaal voor zowel de regio als de Republiek.

Bergen op Zoom had immers een sleutelpositie als garnizoensstad en verdediging van Holland en Zeeland. Tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog (1652-1654), kon de Republiek zich geen onrust veroorloven in een stad met zo'n strategisch belang. Het ondersteunen van Maria Elizabeth te was daarmee niet alleen een kwestie van respect voor haar adellijke status, maar ook een pragmatische zet om instabiliteit te voorkomen

Wat deze zaak uniek maakt, is de wijze waarop Maria Elizabeth haar hulpvraag kenbaar maakte. In plaats van enkel via correspondentie, koos ze ervoor om zelf naar Den Haag te reizen en haar zaak persoonlijk te bepleiten bij de Staten-Generaal. Haar fysieke aanwezigheid benadrukte de urgentie van de situatie en doorbrak conventies, aangezien vrouwen in die tijd zelden directe politieke invloed uitoefenden zoals benoemd in de inleiding.

Maria Elizabeth zette haar sociale status en diplomatieke vaardigheden effectief in om gehoor te vinden in een door mannen gedomineerde politieke arena. Deze daad was niet alleen moedig, maar ook strategisch: het toonde haar vastberadenheid en maakte duidelijk dat zij bereid was grenzen te verleggen om haar gezag te handhaven.

De Staten-Generaal handelden snel en pragmatisch. Door troepen naar Bergen op Zoom te sturen, herstelden ze niet alleen de orde, maar maakten ze ook duidelijk dat oproer niet werd getolereerd. Tegelijkertijd ondersteunden zij Maria

¹⁵ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 418-419.

Elizabeth's autoriteit door de onruststokers te vervolgen.

Hoewel haar katholieke achtergrond haar positie bemoeilijkte in het protestantse Nederland, maakte haar adellijke status en vastberaden optreden duidelijk dat zij onmisbaar was voor de stabiliteit van Bergen op Zoom. Voor de Staten-Generaal ging haar hulpverzoek verder dan een religieuze of persoonlijke kwestie. Het was een strategische noodzaak om de veiligheid en eenheid van de Republiek te waarborgen.

De katholieke markiezin in conflict: Maria Elizabeth en de Zeeuwse Staten

In 1653 zou Maria Elizabeth opnieuw in de problemen raken, dit keer door haar katholicisme, wat haar in conflict bracht met de Staten van Zeeland. Haar religieuze achtergrond wekte wantrouwen bij de Staten, vooral omdat zowel Frankrijk als Spanje, waar zij zich mee identificeerde, katholiek waren en deze landen vijanden waren van de Republiek.¹⁶ Zoals eerder aangegeven was Bergen op Zoom een garnizoensstad, die de bijnaam 'sleutel tot Zeeland' droeg. Wanneer een vijandig leger Zeeland wilde binnenvallen, moest het eerst door Bergen op Zoom, dat strategisch gelegen was.¹⁷ Het was dus van groot belang dat de markiezin van Bergen op Zoom haar loyaliteit volledig aan de Republiek toonde. Het is mogelijk dat bewoners van Bergen op Zoom het idee van twijfelachtige loyaliteiten hebben verspreid bij de Zeeuwse Staten. Zij wisten dat politiek gevoelige kwesties vaak via de Staten van Zeeland bij de Staten-Generaal terechtkwamen, en met name de kerkenraad onderhield contacten met de Zeeuwse regenten.¹⁸ Juist deze groep stond vijandig tegenover de katholieke markiezin. In het werk van Van Aitzema wordt dit conflict verder uiteengezet.

Aengaende het bestieren van de Magistraten tot Bergen-op-Zoom is van weghen Zeeland teder eenigen tijd ghestituteert dat volgens het een-en-vijftigste Artijckel van de Vrede sulcks ghehoorende aen haer Ho Mog. De Marquise heeft soo te hoog als in Februario door den Heer Turck contrarie aangewesen / seggende: geen questie te zijn wat by het een-en-vijftigste Artijckel der Vrede was beloofd / maer of twee met elkander contracteerende / konden wech-geeven wat een derden toe quam.¹⁹

De markiezin verwijst hier naar artikel 51, een bepaling uit het verdrag van Münster, waarin het volgende wordt vermeld:

¹⁶ Brabants erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/page/9554/markiezin-maria-elisabeth-van-den-bergh-en-bergen-op-zoom> (geraadpleegd 7 december 2024).

¹⁷ Brabants erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/page/6542/het-beleg-van-bergen-op-zoom-in-1622> (geraadpleegd 7 december 2024).

¹⁸ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 419.

¹⁹ Lieuwe van Aitzema, *Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, Beginnende met het jaer 1633, ende eyndigende met het jaer 1644, Vierde deel* (Den Haag 1669) 1172.

De voernoemde Heeren Coninck ende Staten sullen committeren elck inden sijnen de Officieren en Magistraten tot de administratie vande Justitie ende policie inde Steden ende sterche plaetsen, de welke door het tegenwoordigh tractaet behooren gerestitueert te worden aende eijgenaers omme die te gebruijcken.²⁰

Dit verwijst naar gebieden waarvan het eigendom tijdens de oorlog was veranderd en nu opnieuw in handen van de rechtmatige bezitters werd gesteld, in dit geval Maria Elizabeth. De eigenaren kregen weer het recht om deze steden en gebieden te beheren en te gebruiken. Dit onderstreept het belang van eigendomsherstel en lokale autonomie na de chaos van de oorlog. Volgens de markiezin ging het er niet om de beloftes van het artikel, maar om de vraag of twee partijen, zoals Zeeland en de Staten-Generaal, iets konden toewijzen of beslissen dat eigenlijk toebehoorde aan een derde partij: zichzelf, als markiezin. Deze passage benadrukt een conflict over macht en rechten, waarbij de markiezin haar positie verdedigt tegen inmenging van provinciale en nationale autoriteiten. Zij had deze rechten verworven na de vrede van Münster (1648), en de Staten van Zeeland konden deze niet zomaar inperken.

De markiezin kreeg veel steun van haar raadsheer Dr. Justus Turcq, die haar rechten verdedigde. Turcq, een belangrijk adviseur van de markiezin, speelde een cruciale rol in het beschermen van haar rechten en gezag over het markiezaat.²¹ In zijn betoog benadrukt hij dat de markiezin van Bergen op Zoom historische rechten bezit die haar niet ontnomen mogen worden. Deze rechten, waaronder de benoeming van belangrijke ambtenaren zoals de drost, schout en schepenen, zijn al eeuwenlang erkend door de hertogen van Brabant en de Raad van Brabant. Turcq stelt dat de markiezin altijd binnen de grenzen van deze historische privileges heeft gehandeld. Bij de benoeming van schepenen hield zij zich aan strikte criteria, zoals voorgeschreven door de stadsrechten: kandidaten moesten Brabanders van geboorte zijn, voldoen aan de eisen van de stad en de gereformeerde christelijke religie belijden. Hij benadrukt dat deze benaderingen getuigen van haar respect voor de rechten van de stad en haar bereidheid om samen te werken met de

²⁰ Wikisource Vrede van Münster, https://nl.wikisource.org/wiki/Vrede_van_M%C3%BCnster (geraadpleegd 9 december 2024).

²¹ Brabants erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/page/9554/markiezin-maria-elisabeth-van-den-bergh-en-bergen-op-zoom> (geraadpleegd 10 december 2024).

gereformeerde gemeenschap van Bergen op Zoom.²²

Turcq wijst verder op de consistente geschiedenis van de markiezin in het aanstellen van competente en toegewijde functionarissen. Hij noemt zichzelf als voorbeeld: afkomstig uit een familie die de stad al generaties lang heeft gediend in moeilijke tijden van belegering en conflict. Turcq onderstreept dat zijn benoeming, evenals die van andere functionarissen, altijd in het belang van de stad is geweest, doordat de markiezin uitsluitend personen koos die zowel bekwaam als trouw waren. Hij benadrukt bovendien dat de stad en het markiezaat historisch gezien altijd nauw met elkaar verbonden waren, zelfs tijdens perioden van conflict, zoals de confiscatie door de Prinsen van Oranje. Tijdens het Twaalfjarig Bestand, toen de bezittingen werden teruggegeven aan graaf Herman van den Bergh, destijds in actieve dienst van de koning van Spanje, was er geen probleem.²³

Ten slotte stelt Turcq dat het uitsluiten van functionarissen die door de markiezin zijn benoemd, geen voordelen voor de stad zou opleveren. In plaats daarvan zou het alleen maar trouwe en competente bestuurders straffen zonder enige rechtvaardiging. Hij benadrukt dat de markiezin altijd zorgvuldigheid en rechtvaardigheid heeft gehandeld en dat haar beleid gericht is op het welzijn van zowel het markiezaat als de stad Bergen op Zoom. In zijn pleidooi roept Turcq op om de rechten van de markiezin te respecteren. Hij stelt dat haar beleid niet alleen wettig is, maar ook in overeenstemming is met de belangen van de stad. Turcq vertrouwt erop dat haar Hoogmogenden, de bevoegde autoriteiten, haar rechtmatige positie zullen handhaven en dat eventuele klachten via juridische procedures kunnen worden opgelost. Hij benadrukt zowel haar historische en juridische rechten als haar zorgvuldige naleving van de regels en haar toewijding aan het welzijn van de stad Bergen op Zoom. Zijn woorden vormen een krachtig pleidooi voor het respecteren van de rechten van de markiezin en het niet ondermijnen van haar positie.²⁴

Maria Elizabeth van den Bergh slaagde erin de aanval van de Staten van Zeeland af te weren door haar rechten als markiezin vastberaden te verdedigen, gesteund door een nauwgezette juridische strategie en de onvermoeibare steun van haar raadslieden, met name Dr. Justus Turcq. Haar succes berustte op het

²² Jacob Sarasyn, *Kort bericht raeckende de privilegien ende costumen van Bergen op den Zoom, aengaende het stellen van de Magistraet aldaer* (Amsterdam 1658) 4-8.

²³ Ibidem

²⁴ Ibidem

vermogen om historische en juridische argumenten te combineren met een diplomatieke aanpak. Haar verwijzing naar artikel 51 van de Vrede van Münster toonde niet alleen haar juridische kennis, maar ook haar scherpzinnigheid om zich te beroepen op internationaal erkende verdragsbepalingen. Hiermee legde ze de basis voor een krachtige weerlegging van de Zeeuwse claims. Het betoog van Turcq, waarin hij de historische en wettelijke basis van de rechten van de markiezin benadrukte, speelde een cruciale rol in het overtuigen van haar tegenstanders. Hij onderstreepte de consistentie en legitimiteit van haar bestuur, haar zorgvuldige benoemingen en haar inzet voor het welzijn van Bergen op Zoom. Uiteindelijk wist Maria Elizabeth niet alleen haar positie als markiezin te behouden, maar bewees zij ook haar veerkracht en politieke bekwaamheid in een tijd waarin haar katholieke geloof en haar vrouw-zijn haar vaak kwetsbaar maakten in een vijandige politieke omgeving. Deze episode onderstreept haar vastberadenheid en intelligentie, waarmee ze de belangen van het markiezaat en haar eigen positie met succes wist te beschermen tegen de bedreigingen van Zeeland.

Winterkoningin: het conflict rond Louise Hollandine en Maria Elizabeth

De laatste keer dat het gezag van Maria Elizabeth onder druk kwam te staan, was in 1658. Dit gebeurde in een conflict met Elizabeth Stuart, ook wel bekend als Mary Stuart, de Winterkoningin. Zij waren verwant aan elkaar en hadden contact via de politieke en sociale netwerken van hun tijd. Maria Elizabeth had ook enige tijd aan het hof van Elizabeth Stuart gewoond in Den Haag.²⁵ Maria Elizabeth, markiezin van Bergen op Zoom, de invloedrijke katholieke edelvrouw in de Republiek der Verenigde Nederlanden, versus Elizabeth Stuart, dochter van de Engelse koning Jacobus I, die een prominente rol speelde in de Europese koninklijke en diplomatieke kringen.²⁶ De aanleiding van dit conflict was de bekering van Elizabeth Stuarts dochter, Louise Hollandine, tot het katholieke geloof. Maria Elizabeth speelde hierin een rol door Louise onderdak te bieden in Bergen op Zoom tijdens haar vlucht naar de Zuidelijke Nederlanden.²⁷

Elizabeth Stuart gaf Maria Elizabeth de schuld van zowel de bekering als de vlucht van haar dochter. Hoewel Maria Elizabeth ontkende verantwoordelijk te zijn, gaf zij toe dat zij op de hoogte was van Louise's plannen en beloofd had hierover te zwijgen tegen Elizabeth.²⁸

Drie brieven die in Louise's kamer werden gevonden, brachten echter aan het licht dat Maria Elizabeth zich wel degelijk actief had bemoeid. Elizabeth Stuart stuurde kopieën van deze brieven naar de Staten-Generaal en eiste dat Maria Elizabeth gestraft zou worden. De Staten-Generaal concludeerden dat Maria Elizabeth te ver was gegaan. Op 9 januari 1658 werden haar bevoegdheden op het gebied van politie en justitie opgeschort in afwachting van een onderzoek.²⁹

Maria Elizabeth probeerde haar eerdere tactiek uit 1653 opnieuw toe te passen en reisde af naar Den Haag om zichzelf te verdedigen bij de Staten-Generaal. Ditmaal had zij echter minder succes: de Staten-Generaal weigerden haar

²⁵ Huygens instituut, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/ElisabethvandenBergh> (geraadpleegd 5 december 2024).

²⁶ Nadine Akkerman, *Elizabeth Stuart, queen of hearts* (Oxford 2021) 121-122.

²⁷ W. A. van Ham, *Het Markiezenhof te Bergen op Zoom Een overzicht vanuit de bronnen van zijn geschiedenis tot 1795* (Bergen op Zoom 1986) 78.

²⁸ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 421.

²⁹ Ibidem

verzoek om zich te verantwoorden voor de Raad van Brabant, en Elizabeth Stuart verbrak al het contact met haar.³⁰ Ook geschiedschrijver Lieuwe van Aitzema uitte kritiek op Maria Elizabeth. Maria Elizabeth schreef aan Elizabeth Stuart dat Louise's vlucht niet alleen religieuze motieven had, maar insinueerde dat zij zwanger was. Deze beschuldiging maakte Elizabeth woedend, en zij klaagde bij de Staten-Generaal over deze, in haar ogen, lasterlijke insinuaties.³¹

Op 11 maart 1658, twee maanden nadat haar macht was ingeperkt, richtte Maria Elizabeth een indringende brief aan de Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Ze bevond zich in een zwakke positie: beschuldigd van misstanden en geconfronteerd met maatregelen die haar rechten als markiezin aanzienlijk beperkten. In deze brief verdedigde zij haar positie en vroeg zij om eerherstel.

Maria Elizabeth begon haar brief met een respectvolle, maar vastberaden toon. Ze erkende de Staten-Generaal als de hoogste autoriteit, maar maakte duidelijk dat ze het oneens was met de resolutie die haar was opgelegd. Deze resolutie verbood haar inmenging in de benoemingen binnen het stadsbestuur van Bergen op Zoom. Voor Maria Elizabeth betekende dit niet alleen een inbreuk op haar persoonlijke rechten, maar ook een aantasting van de historische privileges van haar markiezaat. Ze benadrukte dat deze straf haar was opgelegd zonder een eerlijke kans om zich te verdedigen, wat volgens haar indruiste tegen de principes van rechtvaardigheid:

In alle wel gestelde regierungen can niemant in sijn eere, goet, gerechticheijt, ofte anders worden gestraft, als geciteert, aen gesproocken gehoord, ende gecondemneert bij sijne Competenten Rechter.³²

Met deze uitspraak benadruk Maria Elizabeth op een fundamenteel principe: niemand mag worden gestraft zonder een eerlijk proces. Door dit principe centraal te stellen, plaatst ze haar zaak niet alleen in een persoonlijke context, maar ook in een

³⁰ ibidem

³¹ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 421.

³² Nationaal archief, 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv. nr.12548.360.1, Schriftelijke deductie gericht aan de Staten-Generaal door Elisabeth, prinses van Zollern, markiezin van Bergen op Zoom, over de maatregelen van de Staten-Generaal inzake de magistraatsbestelling in Bergen op Zoom. Rapport van gecommiteerden van de Staten-Generaal aan de Staten-Generaal over de toestand in en om Bergen op Zoom, in het bijzonder over de toenemende invloed van de Rooms-Katholieken (1658).

breder maatschappelijke en juridische discussie. Ze roept de Staten-Generaal op om hun reputatie als rechtvaardige en principiële leiders te behouden.

De markiezin onderbouwt haar standpunt door te verwijzen naar de historische rechten en tradities van Brabant, waartoe Bergen op Zoom behoort. Ze haalt de Raad en Leenhof van Brabant aan, een instelling die was opgericht om recht en gerechtigheid te waarborgen. Volgens Maria Elizabeth volgt deze instelling de wetten, gewoonten en tradities van Brabant, waaronder het recht van de markiezin om benoemingen in het stadsbestuur te doen. Door deze tradities te schenden, zouden de Staten-Generaal niet alleen haar rechten schenden, maar ook de juridische en historische fundamenteën van het markiezaat ondermijnen.

Maria Elizabeth suggereert dat de beschuldigingen tegen haar voortkomen uit politieke intriges en persoonlijke vijandschap. Ze verwijst naar "artificiën van Vijanden" en "onterechte calumnieën" (valse beschuldigingen) die haar reputatie hebben beschadigd. Volgens haar hebben deze vijanden doelbewust geprobeerd haar in een kwaad daglicht te stellen, onder meer door te beweren dat een aanzienlijk deel van het stadsbestuur rooms-katholiek zou zijn, iets wat in de ogen van de protestantse Republiek als verdacht werd beschouwd.

Maria Elizabeth benadrukt echter dat deze beschuldigingen ongefundeerd zijn en enkel bedoeld om haar positie te ondermijnen. Opvallend is dat ze in brief nergens schuld bekent. Integendeel, ze houdt vast aan haar onschuld en stelt dat ze altijd naar eer en geweten heeft gehandeld. Ze benadrukt dat ze zich vredelievend en bescheiden heeft gedragen in haar rol als markiezin.

Indien er toch bezwaren tegen haar worden ingebracht, is zij bereid zich te onderwerpen aan het oordeel van een bevoegde rechter, zoals de wet voorschrijft. Dit toont haar vertrouwen in de rechtmatigheid van haar en haar toewijding aan gerechtigheid. Het doel van haar brief is helder. Ten eerste verlangt Maria Elizabeth dat de opgelegde sancties tegen haar worden opgeheven, zodat zij haar rechten als markiezin kan herstellen en haar rol in het stadsbestuur van Bergen op Zoom kan blijven vervullen. Ten tweede streeft zij ernaar haar eer en reputatie te redden. Ze wil aantonen dat de beschuldigingen tegen haar ongegrond zijn en dat ze het slachtoffer is van politieke intriges. Door zichzelf neer te zetten als een rechtvaardige en plichtsgetrouwe leider, hoopt ze niet alleen haar positie te behouden, maar ook haar integriteit te herstellen. De brief van Maria Elizabeth is meer dan een juridisch

document; het is een overtuigend betoog waarin ze recht, traditie en persoonlijke waardigheid verweeft om haar zaak te verdedigen. Ze toont aan dat ze niet alleen een markiezin is die haar privileges verdedigt, maar ook een vrouw die strijdt voor rechtvaardigheid in een wereld die gedomineerd wordt door politieke intriges en machtsstrijd.

In reactie hierop stelde de Staten-Generaal een onderzoekscommissie in om de situatie in Bergen op Zoom te onderzoeken. Was het werkelijk zo dat de markiezin van Bergen op Zoom haar katholieke geloof wilde opleggen en katholieke magistraten wilde aanstellen, of was dit puur laster van haar politieke tegenstanders?

De commissie arriveerde op 19 maart 1658 in Bergen op Zoom, en iedereen probeerde zijn standpunten bij de leden van de commissie te bepleiten. Men werd verzocht bewijs te leveren voor de ernstige beschuldigingen, en de zaak werd grondig onderzocht.³³

De resolutie van de Staten-Generaal biedt een gedetailleerde reflectie op de aanklachten en rechten van Maria Elizabeth. Dit document, gedateerd 18 januari 1657, beschrijft uitvoerig de besluiten van de Staten-Generaal met betrekking tot het conflict tussen de markiezin en de stad Bergen op Zoom.³⁴ Na langdurige deliberatie werd besloten de eerdere resoluties van januari 1658 nietig te verklaren. De zaak werd overdragen aan de Raad van Brabant, die als bevoegde rechter werd erkend. Deze raad kreeg de opdracht om de zaak verder te onderzoeken en recht te spreken op basis van de geldende wetten en gebruiken. Alle relevante documenten en aanklachten, inclusief de beschuldigingen van Elizabeth Stuart, zouden naar de Raad van Brabant worden gestuurd.

Verder werden er specifieke maatregelen genomen met betrekking tot het bestuur en de religieuze situatie in Bergen op Zoom. Zo werd besloten dat rooms-katholieken geen zitting meer mochten nemen in de brede raad en het leenhof van de stad, en dat zij vervangen zouden worden door leden van de gereformeerde religie. Deze maatregel had tot doel de invloed van de rooms-katholieken op het stedelijk bestuur te beperken en de gereformeerde religie te versterken. Met betrekking tot de kerksituatie werden zowel de klachten van gereformeerde predikanten als van rooms-katholieke burgers onderzocht. De Staten-Generaal

³³ De Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, 424-425.

³⁴ Nationaal archief, 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv. nr. 148 1659 januari 1-maart 31, Resoluties van de Staten-Generaal (1659).

bevestigden de vrijheid van geweten, waarbij burgers hun geloof in hun eigen huis mochten belijden zonder inmenging. Tegelijkertijd werd bepaald dat rooms-katholieke openbare erediensten en conventikels verboden bleven, conform de bestaande plakkaaten en regels. Deze regels zouden strikt worden gehandhaafd, en de drossaard en andere officieren van Bergen op Zoom werden aangespoord om hierop streng toe te zien.

Verder werd besloten dat de schuttersgilden op het platteland, die geen nuttige functie meer vervulden en mogelijk vijandig stonden tegenover de gereformeerde religie, zouden worden afgeschaft of gereguleerd. Het dragen van Bourgondische kruisen en het afleggen van een eed ten gunste van de rooms-katholieke religie werd eveneens verboden. Er werd ook bijzondere aandacht besteed aan de opvoeding van arme kinderen, zodat zij binnen de gereformeerde religie zouden worden opgevoed. Alleen armenzorgers van de gereformeerde religie mochten nog worden aangesteld. Tot slot werd bepaald dat de officieren en magistraten van Bergen op Zoom een aanvullende eed van trouw aan de Staten-Generaal zouden afleggen, naast de eed aan de markiezin. De Raad van Brabant werd geautoriseerd om toezicht te houden op de uitvoering van deze besluiten, inclusief het onderzoek naar eventuele overtredingen door de drossaard of andere functionarissen. Bij nalatigheid zouden deze functionarissen uit hun ambt worden gezet.³⁵

Deze resolutie markeert een belangrijk keerpunt in het conflict tussen Maria Elizabeth en de stad Bergen op Zoom. Het illustreert de complexe interactie tussen erfelijke rechten, stedelijk bestuur, en religieuze spanningen in de zeventiende eeuw. De maatregelen van de Staten-Generaal reflecteren de dominante positie van de gereformeerde religie in de Republiek en de moeite om stabiliteit te bewaren in een tijd van politieke en religieuze verdeeldheid.

De dreiging was afgewend en Maria Elizabeth had haar rechten hersteld, waarmee ze een belangrijke overwinning had behaald. De resolutie van de Staten-Generaal had echter wel invloed gehad op het beleid van de markiezin, die haar katholieke agenda sindsdien gematigder benaderde. Dit was een overwinning voor de gereformeerde kerkenraad. Maria Elizabeth zou in vol recht regeren tot haar overlijden in 1671, waarmee ze twintig jaar de macht gehad in het markiezaat

³⁵ Ibidem

uitoefende. Haar nazaten zouden het Markiezaat van Bergen op Zoom blijven bekleden tot 1795.³⁶ Dat jaar markeerde het einde van het markiezaat van de familie van Maria Elizabeth, als gevolg van de Franse Revolutie en de ingrijpende veranderingen in Europa. De oprichting van de Bataafse Republiek, die onder Franse invloed stond, leidde tot de afschaffing van oude monarchieën en feodale systemen, waardoor adellijke titels en privileges, zoals die van de markiezen, hun betekenis verloren.³⁷

³⁶ Nadine Akkerman en Ineke Huysman, 'De geloofsovergang van Louise Hollandina van de Palts als inzet bij de aanspraken op het Markiezaat van Bergen op Zoom (1657-1659)', *De Waterschans* 2 (2011) 63-71, aldaar 70-71.

³⁷ Yolande Kortlever, *Bergen op Zoom een stadsgeschiedenis in vogelvlucht* (Bergen op Zoom 2013) 96-97.

Conclusie: De erfenis van Maria Elizabeth II van den Bergh

Maria Elizabeth II van den Bergh was een vrouw van opmerkelijke vastberadenheid en strategisch inzicht. Als katholieke markiezin in een overwegend protestantse Republiek manoeuvreerde zij met grote behendigheid door een landschap van religieuze en politieke spanningen. Haar verhaal toont hoe zij, met een combinatie van juridische scherpzinnigheid, diplomatieke finesse en persoonlijke overtuigingskracht, haar macht wist te behouden en zelfs te versterken in een vijandige omgeving.

Haar politieke macht was allerm minst vanzelfsprekend, en werd voortdurend uitgedaagd. Drie belangrijke conflicten kenmerkten haar bewind: de volksopstanden van 1653, de twijfels aan haar loyaliteit door de Staten van Zeeland in 1655, en het hoogoplopende conflict met Elizabeth Stuart in 1658. Telkens bewees markiezin Maria Elizabeth haar vermogen om pragmatische oplossingen te vinden voor ogenschijnlijk onoverkomelijke problemen.

Zo wist zij in 1653 de Staten-Generaal aan haar zijde te krijgen door haar positie als markiezin strategisch uit te spelen. Bergen op Zoom, als strategisch cruciale stad, kon zich geen instabiliteit veroorloven, en Maria Elizabeth speelde handig in op deze kwetsbaarheid. Haar persoonlijke verschijning in Den Haag benadrukte de urgentie van haar zaak en toonde haar bereidheid om conventies te doorbreken om haar gezag te waarborgen.

Als katholieke vrouw bevond Maria Elizabeth zich in een dubbele minderheidspositie. Het feit dat zij zowel haar geloof als haar gender wist te benutten om invloed uit te oefenen, maakt haar verhaal uitzonderlijk. Historici zoals Judith Pollmann en Merry Wiesner-Hanks hebben benadrukt dat vrouwen in haar positie vaak onconventionele strategieën moesten toepassen om hun macht te behouden. Maria Elizabeth is hier een treffend voorbeeld van. Ze maakte gebruik van informele netwerken, juridische precedentes, en haar persoonlijke charisma om haar positie te verdedigen.

Haar gender speelde een complexe rol in hoe zij werd waargenomen en bekritiseerd. Tegenstanders, zoals Elizabeth Stuart, grepen traditionele genderrollen aan om haar integriteit te ondermijnen, bijvoorbeeld door suggesties over haar connecties met Louise Hollandine. Ze draaide genderdynamiek in haar voordeel door zichzelf neer te zetten als een beschermende en rechtvaardige leider, die het welzijn

van haar markiezaat vooropstelde.

Maria Elizabeth's katholieke geloof was zowel een uitdaging als een krachtbron. Het maakte haar een doelwit van antikatholieke sentimenten, zoals bleek in haar conflict met de Staten van Zeeland. Tegelijkertijd bood haar religieuze identiteit toegang tot een sterk netwerk van katholieke bondgenoten en tradities die zij met grote vaardigheid in haar voordeel wist te benutten. Door te verwijzen naar internationale verdragen, zoals de Vrede van Münster, legitimeerde zij haar positie en verzekerde zij zich van steun op hoger niveau.

De resoluties van de Staten-Generaal in 1658 vormden een cruciaal keerpunt in het leven van Maria Elizabeth. Hoewel ze gedwongen werd enkele concessies te doen, slaagde ze erin haar positie te behouden en haar katholieke agenda aan te passen aan de veranderde omstandigheden. Tot haar dood in 1671 regeerde Maria Elizabeth met behoud van haar rechten, waarmee ze bewees dat een vrouw, zelfs vanuit een dubbel gemarginaliseerde positie, een krachtige en effectieve leider kon zijn in een wereld door mannen en religieuze tegenstellingen.

Maria Elizabeth's verhaal overstijgt dat van een katholieke markiezin die vecht voor haar rechten. Het is een inspirerend voorbeeld van doorzettingsvermogen en strategisch leiderschap, waarin gender en religie niet als barrières werden ervaren, maar als uitdagingen die konden worden overwonnen. Haar nalatenschap biedt waardevolle inzichten in hoe vrouwen en minderheden zich staande konden houden, en zelfs konden floreren, in een patriarchale samenleving.

Maria Elizabeth toont aan dat macht niet uitsluitend voortkomt uit formele structuren, maar ook uit intelligentie, aanpassingsvermogen en de moed en bereidheid om risico's te nemen. Haar leven illustreert hoe grenzen kunnen worden verlegd, zelfs onder de meest beperkende omstandigheden. Haar regeerperiode laat ons zien dat succes niet alleen wordt bepaald door de regels van de tijd, maar door de vastberadenheid om die regels naar je hand te zetten. Of zoals haar levensloop ons leert: als de spelregels niet in jouw voordeel zijn, herschrijf ze!

Secundaire literatuur

Akkerman, Nadine en Ineke Huysman, 'De geloofsovergang van Louise Hollandina van de Palts als inzet bij de aanspraken op het Markiezaat van Bergen op Zoom (1657-1659)', *De Waterschans* 2 (2011) 63-71.

Akkerman, Nadine, *Elizabeth Stuart, queen of hearts* (Oxford 2021).

Brabants erfgoed. Geraadpleegd 7 december 2024.

<https://www.brabantserfgoed.nl/page/6542/het-beleg-van-bergen-op-zoom-in-1622>.

Brabants erfgoed. Geraadpleegd 7 december 2024.

<https://www.brabantserfgoed.nl/page/9554/markiezin-maria-elisabeth-van-den-bergh-en-bergen-op-zoom>.

Dekker, R. M., en M. Carlson, 'Getting to the source: Women in the medieval and early modern Netherlands', *Journal of women's history* 10 (1998) 165-188.

Ham, W. A. van, *Het Markiezenhof te Bergen op Zoom. Een overzicht vanuit de bronnen van zijn geschiedenis tot 1795* (Bergen op Zoom 1986).

Huygens instituut. Geraadpleegd 5 december 2024.

<https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/ElisabethvandenBergh>.

Kortlever, Yolande, *Bergen op Zoom een stadsgeschiedenis in vogelvlucht* (Bergen op Zoom 2013).

Lenarduzzi, Carolina, *Katholiek in de Republiek: De belevingswereld van een religieuze minderheid 1570-1750* (Nijmegen 2019).

Mooij, Charles de, *Geloof kan Bergen verzetten: Reformatie en katholieke herleving te Bergen op Zoom 1577-1795* (Hilversum 1998).

Moran, Sarah, en Amanda Pipkin ed., *Women and Gender in the Early Modern Low Countries 1500-1750* (Leiden 2019).

Pollmann, Judith, *Catholic Identity and the Revolt of the Netherlands 1520-1635* (Oxford 2011).

Schilfgaarde, A. P. van, *Het huis Bergh* (Maastricht 1950).

Wiesner-Hanks, Merry E., *Women and Gender in Early Modern Europe* (4e druk; Cambridge 2019).

Primaire literatuur

Aitzema, Lieuwe van, *Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, Beginnende met het jaer 1633, ende eyndigende met het jaer 1644, Derde deel* (Den Haag 1669).

Aitzema, Lieuwe van, *Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, Beginnende met het jaer 1633, ende eyndigende met het jaer 1644, Vierde deel* (Den Haag 1669).

Nationaal archief, 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv. nr.12548.360.1, Schriftelijke deductie gericht aan de Staten-Generaal door Elisabeth, prinses van Zollern, markiezin van Bergen op Zoom, over de maatregelen van de Staten-Generaal inzake de magistraatsbestelling in Bergen op Zoom. Rapport van gecommiteerden van de Staten-Generaal aan de Staten-Generaal over de toestand in en om Bergen op Zoom, in het bijzonder over de toenemende invloed van de Rooms-Katholieken (1658).

Nationaal archief, 1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal, (1431) 1576-1796, inv. nr. 148 1659 januari 1-maart 31, Resoluties van de Staten-Generaal (1659).

Sarasy, Jacob, *Kort bericht raeckende de privilegien ende costumen van Bergen op den Zoom, aengaende het stellen van de Magistraet aldaer* (Amsterdam 1658).

Wikisource Vrede van Münster. Geraadpleegd 9 december 2024.
https://nl.wikisource.org/wiki/Vrede_van_M%C3%BCnster.